

På sporet af industrikulturen i Neumünster

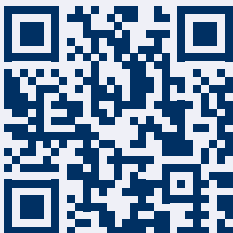
25 nedslag i industrikulturens historie

På sporet af industrikulturen i Metropolregion Hamburg

Siden 2011 har „Metropolregion Hamburg“ arrangeret udstillingen „Industrikulturdage ved vandet“. I dagene præsenterer mere end 100 byer fra Cuxhaven i vest til Parchim i øst og fra Neumünster i nord til Uelzen i syd deres egen særlige industrihistorie. Ved hjælp af „På sporet af industrikulturen“ kan I til fods, på cykel, med tog eller i bil på egen hånd finde frem vej til den spændende regionale teknik-, industri- og socialhistorie fra industri-tidsalderens begyndelse.

Mere information

I kan finde mere information på de industrihistoriske museer, byernes turistinformationer og på websitet www.tagederindustriekultur.de

25 nedslag i Neumünsters industrihistorie

Siden 1929 har Neumünster haft fabriksskorstene i sit byvåben, for byen var stolt af sine symboler på kraft og fremskridt, drevet frem af den markante industrialisering i byen siden midten af 1800-tallet. Men i 1930'erne fik den verdensomspændende finanskrisen byens økonomi til at krakelere. Efter 2. verdenskrig oplevede byens industrier endnu en gang et stort opsving, men i 1960'erne betød voldsom krise i især tekstil- og læderindustrien stærk nedgang i byen, og på bare 10 år forsvandt over 7.000 arbejdspladser. Byen fik med 5,7% arbejdsløshed en kedelig førsteplads i en tid, hvor der i gennemsnit kun var 0,9% arbejdsløshed i Vesttyskland. Årsagerne til industriens nedgang var især de dengang høje lønninger i Vesttyskland. I dag er Neumünster, takket være en bevidst udviklingspolitik, igen stærk og modstandsdygtig overfor kriser. Det er en alsidig handels- og forretningsby med navnlig små og mellemstore firmaer, der takket være den ideale geografiske placering fortsat er attraktiv for logistik- og transportbranchen.

Tekstil- og læderindustriens nedgang ramte senere også byens traditionelle konfektionsindustri. I 1975 måtte klædefabrikken Emil Köster AG lukke, og det ellers stærkt innovative firma Hermann Marsian måtte dreje nøglen om to år senere. Så sent som i 1965 havde firmaet, grundlagt i 1947, 1.735 ansatte ved produktion af dame-overtøj af mærket „Maris“. Samme skæbne led Phrix-Werken AG, (senere Norddeutsche Faserwerke GmbH). Her fremstillede op til 1.300 ansatte syntetiske fibre. Men i 2004 var det slut, da den oversøiske konkurrence blev for stærk. Men en af efterkrigstidens store virksomheder findes fortsat i byen. Virksomheden „Neumünstersche Maschinen- und Apparatebau GmbH“ (Neumag), grundlagt i 1948, er i dag en del af den schweiziske koncern „Oerlikon AG“. Her fremstilles maskiner til produktion af syntetiske fibre, der eksporteres til hele verden.

Maskinindustrien i Neumünster er næsten lige så gammel som tekstilindustrien. Allerede de første klædefabrikker fik deres maskiner vedligeholdt og nye bygget i Neumünster. Vævere havde tidligt slået sig ned i byen pga. den gode beliggenhed ved de mange handelsveje og det bløde vand fra floden Schwale. Hele familier arbejdede i

fabriksvæverierne, som uldspindere fra omlandet forsynede med garn. I løbet af det 19. århundrede tjente mange vævere så godt, at man kunne investere i maskiner og bygninger. Sådan opstod byens tekstilfabrikker. Udviklingen tog fart med udbygningen af vejnettet, og især med etablering af jernbanestrækningerne til og fra Neumünster. Den første jernbane fra Hamburg-Altona til Kiel via Neumünster blev indviet i 1844, og siden fulgte sidelinjer til Heide, Rendsburg, Ascheberg, Bad Segeberg og Kaltenkirchen. I 1935 fik byen sin flyveplads, der dog næsten kun havde militær betydning; på Stettiner Straße kan man endnu se en hangar fra 1938/39.

Efter dannelse af først det nordtyske told-forbund i 1867 og siden det tyske kejserdømme i 1871 tog industri-udviklingen og det økonomiske opsving i Neumünster for alvor fart. Byen voksede hurtigt, og der opstod en række nye kvarterer. I 1864 havde byen 7.800 indbyggere, og omkring 1900 var den vokset til 27.000. I dag (2023) har Neumünster ca. 80.000 indbyggere. I 1857 fik byen gasbelysning, 1870 fik den købstads-rettigheder og i 1872 en militærgarnison. Læderindustrien, der var opstået som følge af garverierne, fik også et opsving i disse år. Men industrialiseringen var ikke uden problemer, for der var hårde levevilkår for arbejderklassen. Kvinder og børn blev indrulleret som billig arbejdskraft for at medvirke til forsørgelse af familierne. Børnearbejde blev først forbudt i 1891. Udviklingen skabte også byen arbejderbevægelse. De uhygiejniske sanitære forhold blev først bedre, da der blev etableret en moderne drikkevandsforsyning i 1900, og fem år senere en egentlig kloakering i byen.

De mange spor af fortidens industrialisering og den hastige samfundsudvikling kan den dag i dag ses mange steder i byen. Oplev dem på 25 nedslag i Neumünsters industri-kulturhistorie!

Fabrikker

Kraftværker

Vandteknik

Museer

Seværdigheder

Landtransport

- 01 Großflecken
- 02 Teich
- 03 Den katolske St. Maria-St. Vicelin kirke
- 04 Museum Tuch + Technik
- 05 Kleinflecken
- 06 Mühlenhof
- 07 Papirfabrik
- 08 C. F. Kösters klædefabrik
- 09 Julius Bartrams klædefabrik
- 10 Hermann G. Schmidts læderfabrik
- 11 Adler & Oppenheimer AG læderfabrik
- 12 Læderfabrikken Emil Köster AG
- 13 Gadeland mølle
- 14 Rencks Park
- 15 Holsten-Brauerei AG
- 16 Tekstil-fagskolens fabrikskal
- 17 AEGs fabrik
- 18 Vandtårn
- 19 Kraftværk
- 20 Jernbane-værksted
- 21 Chaussé vægterhus
- 22 Jernbane-remise
- 23 Holstenhal 1
- 24 Gartenstadt
- 25 Stadtwald

01 Großflecken (plads)

Großflecken er Neumünsters centrum. På det langstrakte, trekantede torv mødes landevejene fra regionen og føres over floden Schwale. I fortovet kan man endnu se en granitbue fra Kieler Brücke; broen over floden fra 1834 var en del af den kgl. chaussé (landevej) Kiel – Altona, og var indgang til bymidten. Langt op i 1800-tallet var Großflecken, byens traditionelle

markedsplads, hjemsted for særligt fragtmænd og bønder. Her findes fortsat byens gamle rådhus fra år 1900 og det gamle posthus fra 1886. Efter ca. 1850 opstod der fabrikker langs Schwale og ved den opdæmmede mølledam, her var bl.a. garveri, brændevinsbrænderi og 4 klædefabrikker. Efter 2. verdenskrig overtog biltrafikken torvet, der fik både parkeringsplads og rutebilstation, mens torvedagene blev flyttet til Kleinflecken. Fodgængere skulle fra 1968 til ombygningen i 1991 krydse Großflecken via en tunnel. Da motorvej A7 kom til i 1972 og byens ringvej i 1984, blev trafikken gennem byen betydelig mindre, og i 1991 blev Großflecken omlagt til trafik-begrænset zone.

Sted: Großflecken, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 1

02 Teich (dam)

Mølledammen i Neumünster, i folke-munde blot „Teich“ (dam), blev antageligt skabt i det 13. årh.; den nævnes første gang 1502. Her blev vandet fra Schwale dæmmet op og brugt i vandmøllen „Klostermühle“ nær møllebroen „Mühlenbrücke“. I 1600-tallet bosatte væver-håndværkere sig ved dammens bredder, hvor de kunne anvende det

bløde vand i fremstillingen af tekstil. På små broer ud i dammen kunne ulden vaskes og overflødig farve skylles ud. Desværre blev floden også brugt som toilet og skraldeplads, og affald samlede sig på dammens bund, så det regelmæssigt var nødvendigt at rense den. En senere opført kornmølle blev revet ned i 1981.

Sted: Am Teich, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 5

03 Den katolske St. Maria-St. Vicelin kirke

Den voksende industriby tiltrak mange nye mennesker, også med katolsk baggrund. Ved tekstilarbejdernes strejke i 1888 indsatte fabrikanterne folk fra det katolske Schlesien og Eichfeld som strejkebrydere. Byens katolske menighed voksede i de år til over 800 medlemmer, og der blev behov for en kirke. Grunden blev stillet

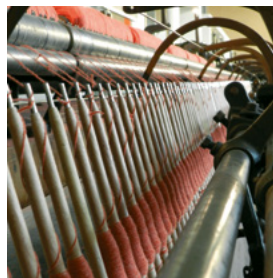
til rådighed af tekstilfabrikant Sager fra C. Sager Söhne & Co lige ved fabrikken i Fabrikstraße. Fra 1893 opførte firmaet Rudolf Pries den katolske kirke St. Maria-St. Vicelin, tegnet i nyromansk stil af Ernst Brettschneider. Carl Sager havde i 1851 indkøbt en dampmaskine og vævestole til sit spinderi, og skabte dermed byens tredje tekstilfabrik. Fabrikken fortsatte helt frem til 1990, hvor bygningerne blev omdannet til et forretnings- og erhvervscenter. Hele Sager-kvarteret blev revet ned i 2014, og gav plads til indkøbscentret „Holsten-Galerie“.

Sted: Bahnhofstraße 35, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 10

04 Museum Tuch + Technik

Museet Tuch + Technik („Klæde + Teknik“) viser udviklingen fra den ældste klædefremstilling i hånden til moderne industriproduktion. På den måde anskueliggøres det også, at grundprincipperne ikke har ændret sig. Det handler fortsat om at spinde garn af uld, og „krydse“ garnet sammen og dermed væve det til stof.

Symbolsk „væver“ museet dermed håndværkets, industriens og byens historie sammen. På de gamle maskiner i museet fremstilles der nye uldplaid i begrænsede mængder. Museets støtteforening har gennem flere år istandsat maskiner fra perioden 1926–1960, der kan forarbejde fåreuld, så man siden 2007 også har kunnet genskabe den historiske fabriksatmosfære i museets udstillinger. Museumsbygningen, tegnet af Neumünster arkitekterne Wuttke + Kekeritz, præger hjørnet mellem Teich og Kleinflecken, hvor de tidligste vævere i byen holdt til i deres små hytter.

Sted: Kleinflecken 1, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 11

05 Kleinflecken (plads)

Områderne omkring byens 2 torve, Kleinflecken og Großflecken, var fra gammel tid selvstændige bebyggelser. Den mindste og mere rolige, Kleinflecken, på Schwales vestside, var i mange år domineret af Vicelin-kirken. Den første kirke på stedet blev indviet i 1136; siden 1834 har her været en klassicistisk kirke, tegnet af den danske kgl. bygmester

C.F Hansen. I tiden efter 1864 havde Kleinflecken et parkanlæg med et mindesmærke for den tyske kejser. I de store industrialiseringsår fortrængte fabrikkerne langs Schwale parken og områdets landsby-bebyggelse. Omkring år 1900 fandtes her 4 klæde-fabrikker og læderfabrikken Franz Wieman. I sin storhedstid fyldte Wiemans fabrikskompleks i Kleinflecken 18 næsten hele området til Schützenstraße; produktionen ophørte i 1964. Det ugentlige marked i Neumünster blev i 1947 flyttet til Kleinflecken; fra den tid stammer torvemesterhuset med offentligt toilet. I 2010 blev markedsdagene igen flyttet tilbage til den gamle placering på Großflecken.

Sted: Kleinflecken, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 13

06 Mühlenhof (vej)

Vejen Mühlenhof blev anlagt fra 1890 efter forretningsmanden Franz Rohwers planer om det andet villakvartér i den hastigt voksende industriby. Tæt på Kleinflecken er vejen præget af etage-byggeri, men længere mod syd domineres vejen af enfamilieshuse, inkl. større villaer i tidens mange forskellige stilarter til velhavende borgere, som

f.eks. Rohwers egen villa i nr. 42. Tømrermester Rudolf Pries byggede flere villaer på vejen, bl.a. nr. 32 i 1889, nr. 34 i 1897 og ikke mindst hans eget hus nr. 50 i 1897, anlagt med en parklignende have. Også klædefabrikant Johannes Krachts villa (nr. 40 fra 1912) og villaen for kommandanten for det lokale regiment (nr. 49 fra 1899) springer i øjnene. Samme byggestil findes i broen over Schwale, bygget i 1900 med en flad bue i sten. Den typiske vejbelægning er også fra denne tid; vejbanen er skabt af store granitbrosten, lagt i snorlige rækker, med rendesten også af brosten og fortovet anlagt med klinker.

Sted: Mühlenhof, 24534 Neumünster

07 Papirfabrik

Den smukke murstensbygning hørte til papirfabrikken Gottfried Möller & Söhne, der fremstillede farvet papir. Allerede året efter firmaets grundlæggelse i 1851 havde det op til 30 ansatte. I 1860 anskaffede man en dampmaskine, og fabrikken blev udvidet i både 1872 og 1903.

I 1911, da fabrikken var blevet bygget om efter en brand, var her op til 50 mennesker beskæftiget, og der var sågar eksport til Amerika. På fabrikken blev der især lavet farvet papir, og papir med særlige effekter gennem tilsætning af fibre og savsmuld. Allerede Gottfrieds far lavede papir; Claus Hinrich Möller havde i 1824 papirmøllen i Groß Kummerfeld, lige udenfor Neumünsters bygrænse. Sønnen åbnede først en papirhandel i Rendsburg, før han i 1849 kom tilbage til Neumünster. Firmaet indstillede driften i 1929, og bygningerne tjente sidenhen som lager for bl.a. biavler-udstyr for handelsmand Robert Wahle. I 1995-97 blev den gamle fabrikk bygget til kontorbygning og eventlokaler.

Sted: Gartenstraße 10, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 18

08 C. F. Kösters klædefabrik

Christian Friedrich Kösters klædefabrik i Gartenstraße er trods ombygning til kontorhus i 1975 et imponerende eksempel på den funktionelle industriarkitektur før 1. verdenskrig. Fabrikken blev bygget i 1912-13 efter arkitekt Franz Hammersteins tegninger, da de gamle bygninger fra 1879 blev blevet ødelagt ved en brand.

I 1966 havde byens tekstilindustri fortsat mere end 1.900 ansatte. På dette tidspunkt slog de tre store tekstilfabrikker, Christian Friedrich Köster, Ludwig Simons KG og Werner Wolf KG, sig sammen til Delta-Textilindustrie GmbH. Men efter et kort opsving måtte det nye firma også give op i 1969, fordi man ikke kunne følge med den hastigt skiftende mode og klare den billige konkurrence fra først og fremmest Italien. Kun fabrikkerne C. Sager & Söhne og Julius Bartram fortsatte deres produktion af klæde og tekstil i et par årtier mere.

Sted: Gartenstraße 24-28, 24534 Neumünster

09 Julius Bartrams klædefabrik

I 1892 brændte Julius Bartrams klædefabrik i Fabrikstraße helt ned. Bartram flyttede derfor sin virksomhed ud af den indre by, og byggede en helt ny, fuldt mekaniseret klædefabrik i det nye industri kvarter på Wrangelstraße. Den 3-etages murstensbygning på den sydlige del af grunden blev opført af tømrermester Rudolf Pries. Vinkelret

herpå blev der i 1914 bygget en lagerbygning i jernbeton til uld, og siden fulgte flere fabriksudvidelser. Den sidste kom i 1960 med en nybygning i stålbeton, direkte langs med gaden. Med mere end 300 ansatte havde Bartram investeret betydeligt i produktion af uldtæpper af høj kvalitet – ligesom det konkurrerende firma C. Sager Söhne & Co. Bartram havde mere end 60 vævestole i drift. Med mærket „Juba“ solgte man tæpper og stoffer til dame- og herrebeklædning over hele verden. Men i 1991 var det slut. Med Julius Bartram lukkede den sidste tekstilfabrik i byen.

Sted: Wrangelstraße 9, 24539 Neumünster

10 Hermann G. Schmidts læderfabrik

I sine storhedstid var Neumünster den førende læder-industriby i Preussen på grund af byens centrale placering og ikke mindst den korte afstand fra havnen i Hamburg, der stod for importen af de ubehandlede huder. For Schmidts og andre fabrikker i Wrangelstraße var floden Schwale vigtig, fordi forarbejdning af dyreskind krævede

rigtigt meget vand. Arbejdet i garverierne var fysik hårdt og skadeligt på grund af brug af kemikalier i det varme og kolde vand, damp og trykluft. H.G. Schmidts læderfabrik var fra 1903, da han overtog Locht & Gier læderfabrikken (grundlagt i 1889); den blev udvidet i perioderne 1905–12 og 1920–24. De over 1.000 ansatte forarbejdede især oksehuder. På sigt blev den arbejdskrafts-intensive skindproduktion flyttet til Sydeuropa og senere til råvarernes ophavslande. Hermann G. Schmidts læderfabrik lukkede i 1965, og bygningerne blev siden anvendt som kontor- og erhvervskompleks.

Sted: Wrangelstraße 10–15, 24539 Neumünster

11 Adler & Oppenheimer AG læderfabrik

Industribygningerne i Wrangelstraße 34–36 har en lang og varieret historie bag sig. Fra 1892 lå først Voigts kunststoffabrik på stedet, men fra 1902 blev det overtaget af Emil Köster AG læderfabrik, der i flere omgange udbyggede fabriksområdet. I 1914 ødelagde en stor brand komplekset med ca. 350 ansatte. På grund af 1. verdenskrig

kom først atter gang i produktionen i 1917. Emil Köster byggede snart en ny fabrik i Gadeland og solgte den gamle til Adler & Oppenheimer AG. Læderkoncernen, der stammede fra Alsace, udbyggede fabrikken i Wrangelstraße; i 1924 var her ca. 1.200 ansatte, der forarbejdede 2,5 mio. fåreskind om året. I 1938 blev den jødiske ejer tvangs-ekspropriet, og fabrikken fik navnet Norddeutsche Lederwerke. I 1966 indstillede man produktionen i fabriksbygningerne, der overvejende stammede fra 1927. Blandt de mange bygninger er især villæen fra 1892 og kedelhuset med dampgeneratorer, bygget i 1950'erne, interessante.

Sted: Wrangelstraße 34–36, 24539 Neumünster

12 Læderfabrikken Emil Köster AG

I begyndelsen af 1960'erne blev Emil Köster AG i Gadeland anset som Europas mest moderne og største fabrik for beklædnings- og foringslæder. Man forarbejdede mere end tre mio. fåreskind om året. Men forbrugerne ønsker ændrede sig til finere læder af højere kvalitet, der kunne fremstilles billigere i Sydeuropa.

Trods rationaliseringer blev virksomheden en underskudsforretning, og ved finanskrisen i 1967 lukkede Emil Köster AG produktionen. Beklædningsvirksomheden, Bekleidungswerke AG, ligeledes grundlagt af Emil Köster i 1928, flyttede ind, og fortsatte sin produktion frem til 1975. Området og mange af bygningerne er i dag omdannet til mega-centret „Stör park“, der fortsat rummer mange af de karakteristiske bygninger, der blev opført frem til 1942 efter en stor brand på fabrikken i 1937. Emil Kösters læderfabrik i Gadeland begyndte oprindeligt sin produktion i Wrangelstraße, men efter en brand i 1914 flyttede den i 1921 til Gadeland.

Sted: Haart 224, 24539 Neumünster

13 Gadeland mølle

I bydelen Gadeland er der bevaret og fuldstændig istandsat en kornmølle med original mølleteknik. Den var i brug helt frem til 1970, men til sidst dog kun til foderbrug. I mange år var møllen ude af drift. Oprindeligt havde Adolf Wendt jr. drevet handel med planteolier i firmaet „Holsten Oel“.

I 1912 byggede han en dampmølle

som erstatning for en nedbrændt vindmølle, og senere i 1929 gik man over til diesel, og installerede en 60 HK dieselmotor fra Wolf i Magdeburg-Buckau. I 1930 byggede man en lade og i 1937 en svinestald i samme byggestil som hovedbygningen, der senere er blevet fredet. Kedelhuset blev bygget højere i 1936, og 2 år senere byggedes et rensningsanlæg for korn lige overfor. Da brændstoffet blev knapt, erstattede Wendt dieselmotoren med en elmotor i 1942. Fra 2007 har Wendt familien finansieret en fuldstændig restaurering af møllen og dens maskineri.

Sted: Segeberger Straße 32, 24539 Neumünster

14 Rencks Park

Den første dampmaskine i Holsten blev taget i brug i Neumünster i 1824; helt præcist i Rencks klædefabrik. Det var også den første klædefabrik i byen, der producerede stoffer i større baner. Her udførte man alle arbejdsprocesser fra forarbejdning af den rå uld til det helt færdige stof. Familien Renck havde i 1823 købt det tidligere tugthus på

Klosterinsel („klosterøen“) og ombygget det til en fabrik, der var i drift frem til 1896. Området er en del af den senere Rencks Park. Medejer Detlef Anton Renck lod i 1857 en stor have anlægge i terrænet sydøst for fabrikken, som Hans Lorenz Renck i 1870 skænkede til byen. Selve parken blev først åbnet for offentligheden i 1921, da de sidste arvinger havde givet afkald på jorden. Byens arbejderbefolkning kunne her i ro og mag fjernt fra byens uro og larm nyde parken og dens velplejede stier. I den nuværende park finder man typisk høje, gamle træer og græsplæner med store bede, beplantet med buske.

Sted: Am Klostergraben, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 38

15 Holsten-Brauerei AG (bryggeri)

Det gode Holsten-øl blev i mange år også lavet i Neumünster. Bryggeriet Holsten-Brauerei AG, der oprindeligt lå i Altona, overtog allerede i 1922 produktionen fra D. H. Hinselmann & Co. i Brachenfelder Straße og investerede så sent som 1965–1971 kraftigt i bryggeriet. Men i november 1986 var det slut, og den sidste dåseøl rullede af båndet. 7 år senere

blev det gamle bryggeri ombygget til et erhvervscenter. Fam. Hinselmann havde tilbage i 1760 ved Großflecken grundlagt et bryggeri til overgæret mørkt øl. Men til brygning af undergæret lagerøl skulle brygmester D.H. Hinselmann bruge en lagerkælder, som han lod bygge i Brachenfelder Straße i 1864; man brugte is fra damme i Schwale til at køle med. I 1874/75 byggede Hinzemann et komplet bryggeri, der flere gange blev moderniseret. Det havde til slut en total kapacitet på 500.000 hektoliter om året, men var omkring 1922 forældet. Derfor overtog Holsten-Brauerei i Altona bryggeriet, og videreførte det til slutningen af 1986.

Sted: Brachenfelder Straße 45–47, 24534 Neumünster

Yderligere info: Se brochuren „By-punkter, en rundtur i Neumünster“, nr. 26

16 Tekstil-fagskolens fabrikshal

Fabrikshallen var uddannelsesværksted på tekstil-fagskolen i Neumünster, grundlagt i 1947. Fabrikshallen rummede tekstil-industrimaskiner til uddannelsesbrug. Stålhallen blev efter planer fra byens byggemagistrat bygget i 1952 på grunden, hvor tidligere Christian Voss Maschinenfabrik lå. Den blev indviet ved åbningen af den nye skole i

Parkstraße 12 i januar 1953 (i dag Theodor-Litt skolen). Tekstil-fagskolen (1953–1878) blev opført med midler fra McCloy fonden (et amerikansk støtteprogram efter 2. Verdenskrig); skolen var ment som erstatning for de uddannelsessteder i tekstilindustrien, der nu lå i Østtyskland ved Tysklands deling. Fabrikshallen er i dag depot for Museum Tuch + Technik. Her er der hvert efterår mellem de gamle maskiner kulturmessen „Kunstflecken“, og her har også det regionale plattyske teater deres scene. Tæt ved, i Ansharstraße 8/10, lå i 1886–1924 strikkeriet Ch. Friedrich Peter, der i 1924 blev en filial af den store C. F. Kösters klædefabrik.

Sted: Klosterstraße 12–18 / Ecke Meßtorffweg, 24534 Neumünster

17 AEGs fabrik

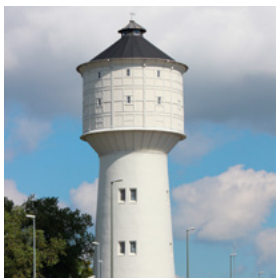
AEGs fabrik var med over 1.500 ansatte i årevis blandt de største arbejdspladser i Neumünster. Her producerede man bl.a. kontakter og relæer til lavspændings-systemer. Efter tilbagegang i AEG-koncernen overtog General Electric i 1996 det store fabrikskompleks, men måtte senere lukket det. Den yngste del på den ene side af Goethe Straße,

oprindeligt forbundet med den gamle del via en tunnel og en bro over gaden, blev revet ned i 2007. Virksomheden begyndte egentligt som AEGs fabrik Apparate-Werke i Berlin-Treptow, der blev grundlagt i 1928. Efter Tysklands deling flyttede virksomheden i 1947 ind i den tidligere filial af Archo Büromaschinen KG i Neumünster. Archo havde i 1939 købt nogle fabriks-bygninger i Theodor-Storm-Straße, og yderligere bygget flere montagehaller. Den flotte portnerpavilion, bygget i 1955 ved indkørslen på Berliner Platz, er et markant symbol på AEGs økonomiske fremgang efter 2. verdenskrig. En investor har nu planer om ny bebyggelse på området.

Sted: Goethestraße 24 - 28, 24534 Neumünster

18 Vandtårn

Rent drikkevand var tidligere ikke en selvfølgelighed. Først i 1899/1900 etablerede Baltische AG für Licht-, Kraft-und Wasserwerke (i dag Stadtwerke) en central drikkevandsforsyning i Neumünster. Man byggede 18 brønde, et vandtårn og et pumpehus. Det sidste blev ødelagt i 2. verdenskrig, delvist genopbygget, og nedlagt i 1978. I dag

forsyner vandværket på Brüningsweg byen med drikkevand. Toppen af det 48 meter høje vandtårn har en stor stålbeholder, der rummer 950 m³ vand. Den sikrer et stabilt tryk i ledningsnettet og er samtidig vandslukningsreserve. Den særlige bundtømnings-beholder, den første af sin slags i Tyskland, blev skabt af ingeniøren Otto Intze. Konstruktionen giver kun nedadgående kraft i bygningen, så derfor har disse vandtårne kun behov for et relativt smalt „skaft“ under den større top. Ved mørke er bygningen oplyst af lys-installation, „Kelvin“, skabt af kunstneren Till Nowak.

Sted: Christianstraße 133, 24534 Neumünster

Yderligere info: www.kelvin-neumuenster.de

19 Kraftværk

I år 1900 blev Neumünsters allerførste elektricitetsværk sat i drift – og det har ligget på samme sted lige siden. Det blev drevet af det private firma Baltische AG für Licht-, Kraft- und Wasserwerke, der var blevet grundlagt året før. Med bare 410 kilowatt var produktionen meget beskedne. Allerede i 1911 overtog byen selv driften under navnet Stadtwerke

Neumünster, og investerede kraftigt. Allerede i 1916 satte Stadtwerke bl.a. en dampturbine med hele 4 megawatt kapacitet i drift. Til det brug blev værkets kerne bygget; en maskinhal, der er i drift den dag i dag. Den overgås dog i højden af kulkedlen, bygget 1979–1983, og affalds-forbrændingsanlægget, der kom til i 2005 på bagsiden af kraftværket. Allerede i 1948 blev anlægget udbygget til et fjernvarmeværk; i første omgang til industrikunder, men senere også til private husholdninger. Kraftværket er løbende blevet udvidet og moderniseret, ikke mindst fordi de forsyningspolitiske rammebetingelser konstant ændrer sig.

Sted: Bismarckstraße 51, 24534 Neumünster

20 Jernbane-værksted

Jernbane-værkstedet i Neumünster vedligeholder ca. 1.500 af Deutsches Bahns Intercity-togvogne. Det store værksted på Rendsburger Straße går helt tilbage til 1861. Her havde det nye Rendsburg-Neumünstersche Eisenbahngesellschaft (RNE) etableret sig i konkurrence med den gamle Altona-Kieler jernbane fra 1844 (AKE).

Allerede 3 år senere blev RNE købt af AKE, der i 1868 lod et nyt værksted opføre på den anden side af jernbanen i Kielerstraße. Det havde allerede i 1903 sin nuværende arealstørrelse med de to kæmpe store vedligeholdelseshaller, men er naturligvis talrige gange blevet moderniseret. Frem til 1926 reparerede man også lokomotiver, godsvogne og skinner. Siden da har i perioder op til 1.000 ansatte vedligeholdt og ombygget især store 4-akslede passagervogne. Værkstedet blev ødelagt under et allieret luftangreb i april 1945, men blev genopbygget efter krigen med bl.a. nye administrationsbygninger ud mod Kielerstraße.

Sted: Kieler Straße 119, 24536 Neumünster

Yderligere info: www.db-fzi.com

21 Chaussé vægterhus

I årene 1830–1834 lod den danske konge og hertug af Holsten, Frederik VI, en chaussé (landevej) anlægge mellem Altona (ved Hamburg) og Kiel; i dag kendt som landevej B4. Den relativt lige vejføring med dæmninger, brooverføringer og gennemført fast grusbælgning lettede trafikken betydeligt, og gjorde chausséen til den

første rigtige landevej i Slesvig-Holsten. I 14 nybyggede vægterhuse langs vejen boede de kongelige chaussévægttere, der havde til opgave at sørge for orden, udføre mindre vedligeholdelse og især opkræve vejafgifter; opkrævningen fortsatte frem til 1874. I 1990'erne blev det besluttet at bevare vægterhuset i Kieler Straße 395, hvor der kun var 3 vægge og nogle få originale bjælker tilbage (der står et lignende i Altonaer Straße 382). I 2000 rev man nogle tilbygninger ned og restaurerede huset efter fredningskravene. Man fjernede det gamle cementpuds fra de ødelagte teglsten, og huset blev pudset op med okseblodsfarvet kalk.

Sted: Kieler Straße 395, 24536 Neumünster

22 Jernbane-remise

Jernbanen var traditionelt en af de store arbejdsgivere i byen; i 1950'erne var der mere end 3.000 jernbanefolk ansat på de mange tjenestesteder på jernbaneknudepunktet. En del arbejdede i remisen og værkstederne ved godsbanegården. Her havde man siden 1892 vedligeholdt og klargjort lokomotiver; siden ca. 1900 i et stort

remise-anlæg med bl.a. 2 drejeskiver. Remisen blev voldsomt ødelagt under 2. verdenskrig, og blev kun delvist genopbygget. Men der var dog stadig som før krigen næsten 80 damplokomotiver hjemmehørende i remisen. I 1966 ophørte Deutsche Bundesbahn (DB) med at vedligeholde damplokomotiver i Neumünster. Nogle af værkstederne blev revet ned, og siden blev her kun arbejdet med mindre diesellokomotiver. I 1988 overtog foreningen Rendsburger Eisenbahnfreunde området med ønske om at bevare jernbanekulturen; siden 2019 har frivillige drevet arbejdende museumsaktiviteter her i Kulturlokschuppen Neumünster.

Sted: Brückenstraße 2, 24537 Neumünster

Yderligere info: www.helev.de/kln und www.bw-nms.de

23 Holstenhal 1 (messehal)

Neumünster var i mange år centrum for kvæghandel. Der afholdes faktisk fortsat kvægauktioner i Holstenhal 1, den ældste hal i det store udstillings- og messecenter, Holstenhallerne. Hallen med stalde, fremvisningsring og egen sportilslutning blev indviet 15. august 1939. Allerede 2 uger senere lejede firmaet Land und See

Leichtbau GmbH hallen som udvidelse af deres fabrik; datterselskabet Gebr. Sachsenberg AG byggede dele til krigsfly på fabrikken i Sedanstraße og på flyvepladsen udenfor byen. Efter 1945 blev Holstenhal 1 brugt af den engelske besættelsesmagt som værksted. En ny mellem-etage og trykket fra store mængder sne fik i 1947 træ-tagkonstruktionen til at styrte ned. Byen byggede et nyt tag med stålbuer, og i juli 1950 åbnede hallen for anden gang med bl.a. tale af den socialdemokratiske leder Kurt Schumacher. Hallen anvendes fortsat til bl.a. internationale ridestævner, messer, koncerter, teaterforestillinger og store sportsarrangementer.

Sted: Justus-von-Liebig-Straße 2–4, 24537 Neumünster

Yderligere info: www.holstenhallen.com

24 Gartenstadt (bydel)

I takt med industrialiseringen voksede befolkningen i Neumünster voldsomt. Byen bredte sig med fabrikker, lejekaserner og boliger til arbejdere, men det var svært at skaffe boliger nok. Fra England fik man inspiration fra den såkaldte „haveby“ bevægelse; et lille hus med nyttehøve og til at betale for familier med mindre indkomst. I 1909

lagde bystyret i Neumünster planer for en helt ny bydel, Gartenstadt: På et 80 hektar stort område skulle der være 800 grunde på lejet jord. Her blev fra 1910 bygget simple, kalkede en-families eller dobbelthuse med delvist udnyttede tagetager og udhuse eller en lille stald bag huset. Men 1. verdenskrig og ringe efterspørgsel stoppede for udviklingen, og i 1926 var der kun bygget på 79 grunde på Birkenweg og Am Neuen Kamp. Den oprindelige plan kunne ikke gennemføres. Så efter en ændret plan byggede man i 1929 i stedet klinke-rækkehuse på Ahornsweg og senere i 1940 enkle 1½-plans huse på Akaziensweg og Ulmenweg.

Sted: Am Neuen Kamp, 24537 Neumünster

25 Stadtwald (byskov)

I takt med industrialisering skabtes også idéen om, at arbejderbefolkningen, der led under støj og larm i fabrikker, skulle nyde Stadtwald (byens skov) som en grøn oase. I 1864 havde borgmester Carl Geerdtts ladet et hedeareal udenfor byen plante til med skov. 1908 besluttede bystyret at omdanne den ældste del af skoven til en skovpark; det blev til nutidens Stadtpark. Vest for opstod siden Stadtwald, hvor man i 1928 anlagde en kællebakke (delvist af affald og murbrokker!) og mindesmærket, Friedenshain, for faldne i 1. verdenskrig. En del af det grønne område hørte til læderfabrikant Sagers have. Han byggede i 1928 landstedet Klanhörn i Carlstraße 169. På grunden efter hans fabrik, der blev lukket i 1929, opførtes senere Hindenburg-kasernen. Man kan endnu se kontorbygningen fra 1922 på Carlstraße 63, villaen fra år 1900 på Carlstraße 71 og værkmeesterboligerne fra 1900-1907 i Carlstraße 73 / 75 og 77 / 79.

Sted: Carlstraße / Junglöwweg, Neumünster

I kan gratis downloade brochuren „By-punkter, på rundtur i Neumünster“ i PDF-format ved hjælp af QR koden nedenfor.

Om brochuren

Udgiver: Stadt Neumünster, overborgmesteren

www.neumuenster.de/tourismus

Tekster: Sven Bardua

Dansk bearbejdelse 2023: MPM, Jyllinge, Danmark

Fotos: Museum Tuch + Technik (Selffaktor),

alle andre fotos: Sven Bardua

Grafisk udformning: Ina Saken

Tryk: bertheau druck GmbH; Papier CO2-neutral, FSC® C018175 Recycled Credit, EU-Ecolabel 2. opdaterede oplag, 11/2023

Alle rettigheder, inkl. helt eller delvist kopiering og optryk, fotografisk distribution, præsentation på internettet, ændringer, kommerciel brug og oversættelse tilhører fuldkommen udgiveren.